

ERMENİ KİLİSESİNİN SİVİL YÖNETİM KARŞITLIĞINA AİT BİR İNCELEME

İlaha KHANTAMİROVA

Analiz No : 2025 / 39

22.09.2025

Paşinyan ve Kilise İlişkilerinde Güncel Durum

Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyanın son dönemlerde iç ve dış politikada attığı adımlar, Ermenistanın kurulduğu günden itibaren uyguladığı politikadan farklı bir strateji ortaya koymaktadır. Paşinyan, devlet içinde devlet rolü oynayan kilisenin yönetimdeki etkisini azaltmaya çalışmış ve onun geleneksel düşmanlık politikalarına karşı çıkararak, komşu devletlerle barış içinde yaşayan modern bir Ermenistan inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu süreçte, Ermeni milli kimliğinin ve devletinin tarihi temellerini oluşturan kilisenin yönetimdeki etkisini azaltmaya yönelik adımlar, açıkça ifade edilmese de Ermenistanı laik bir devlet haline getirme çabaları, kilisenin yönetime karşıtlığını artırmıştır.

Mevcut iktidar ile kilise arasındaki sürtüşmenin ilk işaretleri, 2018 yılında, önceki iktidardan ve geleneksel muhalefetten farklı tutum sergileyen Paşinyanın halkın desteğiyle iktidara gelmesiyle ortaya çıkmıştır. İlerleyen yıllarda Başbakan, yürüttüğü politikaları özellikle II. Karabağ Savaşındaki yenilgi, 2023te gerçekleştirilen operasyon sonrası Karabağın muhalefet tarafından destek gören terör gruplarından tamamen temizlenmesi, sınır hatlarının belirlenmesi için başlatılan çalışmalar, barış için atılan adımlar, Türkiye ile normalleşme süreci ve soykırım iddiasının gündemden ertelenmesi gibi gelişmeler kilisenin yönetime karşı duruşunu keskinleştirmiş ve siyasileştirmiştir.

Son dönemlerde, Ermeni Apostolik Kilisesi, Paşinyan ve onun inşa etmeye çalıştığı çağdaş ve laik Ermenistana karşı çıkararak, kendi dini kimliğini bir kenara bırakıp adeta muhalefet partisi gibi siyasi hamlelerde bulunmuştur. Kilise, geleneksel tarihi yaklaşımı olan Hristiyan dünyasının desteğini arkasına almaya çalışmıştır. Fakat bu destek yalnızca komşu devletlere karşı değil, aynı zamanda Ermenistan içindeki iktidara karşı yönelmiştir. Son zamanlarda, Katalikos II. Karekinin çeşitli uluslararası toplantılarda ve ruhani liderler ile görüşmelerinde dini meselelerin dışına çıkararak, özellikle Karabağ konusu, Paşinyanın politikaları vb. konulardaki şikayetleri, kilisenin iktidara karşı tutumunun önemli

göstergelerindedir. Tüm bu gelişmeler kilisenin, Ermeni halkının tarihinde oynadığı rol göz önünde bulundurulduğunda önemli bir desteğe sahip muhalif bir güç olarak hareket ettiğini göstermektedir.

Ermeni Apostolik Kilisesinin Kurulması

Ermenistan halkının ortaya çıkması, Hristiyanlığın kabulü ve kilisesinin kuruluşu üzerine günümüzde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ermeni siyasi ve milli kimliğinin oluşması, mit ve efsanelere dayanarak Ermenileri dünyanın en eski halklarından biri olarak gösterilmesi, Ermeni Apostolik Kilisesinin faaliyetlerinin sonucu bir süreç olmuştur.

Ermeni kaynaklarına göre, Hristiyanlık Ermeniler arasında Havariler Tadeus ve Bartalameus tarafından, Hristiyanlığın ortaya çıktığı andan itibaren yayılmaya başlamıştır. Ermeni kilisesi söz konusu Havarilerin bölgedeki hizmetlerinden dolayı Havari kilisesi olarak kabul edilmektedir. Nitekim bütün kiliseler, kendi kökenlerini Havarilere bağlamak eğilimindedir. Bunun sebebi, Havarilerin Hristiyan geleneklerinin özünü oluşturdukları gerekçesiyle kutsal sayılmalarıdır[1].

Yine Ermeni kaynaklarına göre, Hristiyanlık Ermeniler arasında 3. yüzyılın başlarında yayılmaya başlamış ve Roma İmparatorluğundan daha önce, 301 yılında Ermeniler Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ilk millet olmuşlardır. Bu olay, Kral III. Tırdatın Aziz Grigor (Grigor Lusavoriç) tarafından vaftiz edilmesi ve resmen din değişmesinden sonra gerçekleşmiştir[2]. Ermeni kaynaklarında, Ermeni kilisesinin kurulduğu yerin Eçmiatzin olduğu kabul edilmekte ve bu topraklardaki tüm kiliselerin Ermeni kilisesi olduğu iddia edilmektedir.

Döneme geniş bir pencereden bakıldığında ise, Ermenilerin kadim Ermenistan toprakları olarak sunduğu coğrafyada Kafkas Albanyası dahil başka devletlerin de var olduğu görülmektedir. Söz konusu topraklar yalnızca Hristiyanlığın değil, Hristiyanlık öncesi ve sonrası farklı dinlerin yayıldığı bir bölge olmuştur. Hristiyanlığın ilk mürit ve öğrencileri olan Havariler aynı dönemde Kafkas Albanyasında da Hristiyanlığı yaymış ve Albanlar, Ermeni kiliselerinden bağımsız bir şekilde Hristiyanlığı kabul etmişlerdir[3]. Ermeni tarihçilerinin benimsediği tarih anlatısı, komşu halkların kendi tarih anlatılarıyla benzerlikler göstermekte ve öznelerin isimleri değişse de anlatılan hikayeler neredeyse birbirinin aynısı olarak sunulmaktadır.

Kilisenin Varlığını Koruma Mücadelesi

Ermeni Apostolik Kilisesinin tarihsel süreçte bir devlet rolünü üstlenmesi, tarihi kaynaklarla da kanıtlanmaktadır. Bölge, tarihsel olarak farklı imparatorlukların hedefinde olması sebebiyle sürekli el değiştirmiştir. Bu süreçte çeşitli imparatorlukların etkisi altına girmelerine rağmen, dini bir kuruluş olarak kilise, kendisinin ve Ermeni halkının varlığını bir şekilde koruyup sürdürebilmiştir.

Bunun en açık örneği, Sasani devleti döneminde Ermeniler arasında Zerdüştlük dinin

kabul ettirilmesi yönündeki baskılarda görülmüştür. Bu süreçte kilise, kimi zaman Sasanilerin baskılarını kabul etse de, çoğunlukla Sasani yönetimine karşı açık şekilde ayaklanmışır. Ermenilerin Sasani yönetiminde olduğu dönem, aynı zamanda Ermeni Apostolik Kilisesinin Eçmiatzinden Dvine taşınıldığı dönemdir[4].

Kendi varlığını korumak için farklı yöntemler deneyen kilise, Arap yayılması döneminde bu misyonu Araplara itaat edip vergi vermekle gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Ermeni Apostolik Kilisesi, Hilafetin desteğini kullanarak Alban kiliselerine karşı baskı politikası uygulayarak kendi hâkimiyetini güçlendirip diğer kiliseleri baskı altında tutmaya çalışmıştır[5].

Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları da tabiyeti altında yaşayan Ermenilerin dini hayatlarına müdahale etmemiş Ermeni Apostolik Kilisesinin faaliyetini devam etmesine müsaade etmişlerdir.[6]

Ermeniler, Osmanlılar döneminde geniş ayrıcalıklar elde etmiş hatta ilerleyen yıllarda tıpkı Fenerli Rumlar gibi üst düzey devlet bürokrasisinde çalışmışlardır. Fatih Sultan Mehmet, Ermenilerin cemaat olarak birleşmelerine ve patrikhanelerini kurmalarına destek vermiştir. Genel olarak 15. yüzyıl Ermenilerin hem Osmanlı topraklarında bir merkezde toplanarak kendi cemaatlerini kurdukları dönem olmanın yanı sıra, 1441 yılında Karakoyunlu hükümdarının emriyle Anadoludaki kilise merkezinin yeniden Eçmiatzine taşınıldığı dönemdir.

Rusya İmparatorluğu döneminde de Ermeni Gregoryan Kilisesi, yönetime hizmet etmek suretiyle varlığını korumaya çalışmıştır; bu süreçte kimi zaman destek görse de bazen yönetime karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Geniş çerçevede bakıldığında, Çarlık Rusyasının Ermeni Gregoryan Kilisesine verdiği büyük destek 1836 yılında Alban kiliselerini Ermeni Kilisesinin mülkiyetine vermesi olmuştur. Bu olay, tarihi Kafkas Albanyasına ait olan eski yazıtların Ermeni Kilise tarihçileri tarafından değiştirilmesi ve tarihi tahrif etmelerine neden olmuştur.

Ermenistanda İktidar ve Kilise Mücadelesinin Tarihi

Yukarıda anlatıldığı üzere, kilise Ermeni tarihinde devletten daha fazla role sahip olmuştur. Yüzyıllar boyunca bir devlete sahip olmayan Ermeniler, Kilisenin çatısı altında birleşerek, siyasi ve kimlik mücadelesi vermiştir. Ermenilerin Hristiyanlıkla birlikte oluşan milli kimliklerinde ve bu kimliklerini korumalarında kilisenin önemli etkisi, tarihi süreçte iktidar ile kilise arasında süregelen güç savaşını körüklemiştir.

Günümüzde ciddi bir boyuta oluşan kilise-iktidar çekişmesinin kökenleri, Ermeniler arasında Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden daha öncesine dayanmaktadır. Roma İmparatoru tarafından bölgeyi yönetmesi için görevlendirilen, Arşakuniler sülalesine mensup Tırdat ile Hristiyanlığın resmen kabul edilmesini sağlayan Aziz Grigor arasındaki çekişmeler hem dini hem de ailesel nedenlere dayanmaktadır. İlerleyen dönemde bu iki güç arasındaki mücadele, Hristiyanlığın kabulü ve bu coğrafyada ilk kilisenin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bu çekişme dinin iktidar üzerindeki ilk üstünlüğü olarak değerlendirilebilir. Nitekim Grigor Lusavoriçin dini özellikleriyle Tırdatı karşı üstünlük

kazanmasının ardından Tırdat, onu krallığında ikinci kişi olarak kabul etmiştir. Böylece hiç bitmeyecek bir güç savaşının temeli atılmıştır[7].

Kilise-iktidar mücadelesinin başka bir örneği, patriklik unvanının başka soydan birine geçmesi olayında da görülmüştür. Şöyle ki, ilk başlarda patrikler, doğrudan Ermenileri vaftiz eden Aziz Grigorun soyundan seçiliyordu. Bu gelenek, Aziz Grigorun torununun krala ve krallık soyuna hakaret etmesi ve makamdan alınmasıyla sona ermiştir[8]. Devlet ve kilise arasındaki çatışma ve dönüşümler yüzyıllar boyunca sürmüştür. Bu çatışmanın nedeni genel olarak toprakların savunulması veya bırakılmasıyla ilgili oluyordu. Son yıllarda Karabağda yaşananlar da bunun bir örneği olmuştur.

Günümüzde Ermeni Kilise Merkezleri

Ermeni Apostolik Kilisesi iki Katolikosluk ve iki Patrikhaneden oluşmaktadır. Erivan yakınlarında bulunan Eçmiatzin Katolikosluğu ana makam olarak kabul edilir ve diğer üç makam tarafından tanınır. 5. yüzyılda Katolikosluk Anadoluya taşınarak Dvin, Ahtamar ve Sis olmak üzere farklı şehirlerde faaliyet göstermiştir. 1441 yılı itibarıyla yeniden Eçmiatzine taşınmış ve bütün Gregoryen Ermenilerinin merkezi olarak faaliyetini sürdürmektedir.

İkinci makam, Beyrutta bulunan Kilikya Katolikosluğudur. Birinci Dünya Savaşına kadar Siste faaliyet göstermiş daha sonra Beyrut yakınındaki Anteliasa taşınmıştır.

Kudüs Patrikhanesi, 14. yüzyılda Sis Katolikosluğundaki latinleşme eğilimine karşı, Kudüs şehri piskoposları tarafından kurulmuştur. Yönetim açısından 1917 yılına kadar İstanbul Patrikhanesine bağlı kalmıştır[9].

Son olarak, İstanbul Ermeni Patrikhanesi, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında kurulmuştur. Uzun yıllar boyunca Ortodoks Yunanlar, Gregoryen Ermenileri kendi inançları içinde eritmek amacıyla onlara dini özgürlük tanımamıştır[10]. Bu durumda Fatih Sultan Mehmet, Ortodokslara tanınan hakların Gregoryen Ermenilerine de tanınmasını öngören bir ferman yayınlamıştır.

Sonuç olarak, Ermeni Apostolik Kilisesi, tarih boyunca ya savaşarak ya da yönetimde olanlarla anlaşarak kendi varlığını korumuştur. Bu tarihi temel ve güç Ermenistan bağımsızlığını elde ettikten sonra Kiliseyi, iktidara eşit bir konuma getirmiştir. Tarih boyunca kendi komşularına karşı tehditkâr bir politika yürüten kilisenin bu politikası, değişen dünya şartlarında bağımsız, egemen bir Ermenistan Cumhuriyetinin kurulmasıyla artık işe yaramamaktadır. Dolayısıyla kilisenin, geleneksel bakış açısını değiştirmesi Ermenistan Cumhuriyetinin güncel politikasını desteklemesi, yönetimin ekonomik ve siyasi yönelimine katkı sağlaması zamanı gelmiştir.

[1] Seyfeli, Canan. *Ermeni Kilise Merkezi Eçmiatzin*. Konya. Çizgi, 2015. s. 36.

[2] Tchilingirian, Hratch. *Ermeni Kilisesi*. İstanbul. Aras Yayıncılık, 2019. s. 11.

[3] Мамедова, Фарида. «История Албан» Моисея Каланкатуйского Как источник По Общественному Строю Раннесредневековой Албании». Баку, Элм, 1977. s.14

[4] Seyfeli, Canan. *Ermeni Kilise Merkezi Eçmiatzin*. Konya, Çizgi, 2015. S. 110.

[5] Alban(Qafqaz) Kilsəsinin ləğvi-1836: BU necə olmuşdu? 22.09.2025, <https://1905.az/alban-qafqaz-kils%C9%99sinin-l%C9%99gvi-1836-bu-nec%C9%99-olmusdu/>

[6] Kılıç, Davut. *Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi*. Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2008.

[7] Seyfeli, Canan. *Ermeni Kilise Merkezi Eçmiatzin*. Konya, Çizgi, 2015. s. 54.

[8] Seyfeli, Canan. *Ermeni Kilise Merkezi Eçmiatzin*. Konya, Çizgi, 2015. s. 103.

[9] Küçük, Abdurrahman. *Ermeni Kilisesi ve Türkler*. Ankara, Andaç Yayınları, 2003. s. 185.

[10] Küçük, Abdurrahman. *Ermeni Kilisesi ve Türkler*. Ankara, Andaç Yayınları, 2003. s. 186.

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: KHANTAMİROVA, İlahâ. 2026. "ERMENİ KİLİSESİNİN SİVİL YÖNETİM KARŞITLIĞINA AİT BİR İNCELEME." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2025 / 39. Eylül 22. Erişim Haziran 19, 2026. <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENI-KILISESININ-SIVIL-YONETIM-KARSITLIGINA-AIT-BIR-INCELEME>

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

 @avimorgtr

 <https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi>

E-Posta: info@avim.org.tr

<http://avim.org.tr>

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır